

ЗАГОРЫНЫ-1 (МАЗЫРСКАЕ ПАЛЕССЕ) – АД НЕАЛІТУ ДА ЭПОХІ ЖАЛЕЗА (ПАДСУМАВАННЕ ВЫНІКАЎ АРХЕАЛАГІЧНАГА ДАСЛЕДАВАННЯ)

М. М. Кривальцэвіч

*Інстытут гісторыі НАН Беларусі, вул. Акадэмічная, 1,
220072, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь, mikola.kryvaltsevich@yandex.by*

Шматкультурны помнік Загорыны-1 адкрыў у 1962 г. У. Ф. Ісаенка. Ён вывучаў яго раскопам у 1967 г. і эпізадычна ў 1960–1970-я гг. паверхневымі зборамі. У 1978 г. Загорыны-1 абследаваў Р. І. Міхальчышын, а ў 2000-ыя гады – М. М. Кривальцэвіч. Няма ўпэўненасці ў адкрыцці на помніку могільніка «палескай групы культуры шнуравой керамікі», як тое сцвярджаў У. Ф. Ісаенка. Акрамя параўнальна вялікай колькасці знаходак ранняга і позняга неаліту ўсходнепалескага варыянту днепра-данецкай культуры, у Загорынах-1 вылучаецца комплекс матэрыялаў «шнуравага перыяду» (канец першай паловы/сярэзіны III – пачатку II тыс. да н. э.), асобныя фрагменты керамікі тшцінецкага культурнага кола, позняга перыяду бронзавага веку і мілаградскай культуры ранняга жалезнага веку.

Ключавыя словы: неаліт; бронзавы век; кола культуры шнуравой керамікі; сярэднедняпроўская культура; тшцінецкае культурнае кола.

ЗАГОРИНЫ-1 (МОЗЫРСКОЕ ПОЛЕСЬЕ) – ОТ НЕОЛИТА ДО ЖЕЛЕЗНОГО ВЕКА (ПОДВЕДЕНИЕ ИТОГОВ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ)

Н. Н. Кривальцевич

*Інстытут гісторыі НАН Беларусі, вул. Акадэмічная, 1,
220072, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь, mikola.kryvaltsevich@yandex.by*

Многкультурны помнік Загорыны-1 быў адкрыты ў 1962 г. В. Ф. Ісаенка. Ён ізаучал яго раскопам у 1967 г. і эпізадычна ў 1960–1970-е гг. паверхневымі зборамі. У 1978 г. Загорыны-1 абследавал Р. І. Міхальчышын, а ў 2000-е гг. – Н. Н. Кривальцевич. Нема ўвераннасці ў адкрыцці на помніку могільніка «полескай групы культуры шнуравой керамікі», як тое ўтверждаў В. Ф. Ісаенка. Кромэ сярэднеднепраўскага варыянта днепра-данецкай культуры, у Загорынах-1 выдзяляецца комплекс матэрыялаў «шнуравага перыяду» (канец першай паловы/сярэзіны III – пачатку II тыс. да н. э.), асобныя фрагменты керамікі тшцінецкага культурнага кола, позняга перыяду бронзавага веку і мілаградскай культуры ранняга жалезнага веку.

Ключевые слова: неолит; бронзовый век; круг культуры шнуравой керамікі; сярэднеднепраўская культура; тшцінецкі культурны круг.

ZAGORYNY-1 (MAZYRSKAJE PALESSE) – FROM THE NEOLITHIC TO THE IRON AGE (SUMMING-UP OF RESULTS OF ARCHAEOLOGICAL RESEARCH)

M. M. Kryvaltsevich

*Institute of History of the NAS of Belarus, Academic str., 1,
220072, Minsk, Republic of Belarus, mikola.kryvaltsevich@yandex. by*

The multicultural site Zagoryny-1 was discovered in 1962 by U. F. Isaenka. He explored it by excavation in 1967 and episodically in the 1960s and 1970s by collect on the surface. R. I. Mikhalchyshyn explored Zagoryny-1 in 1978, M. M. Kryvaltsevich in 2000s. There is no certainty about the discovery on the site of the burial ground of the «Palesse group of Corded Ware Culture», as claimed by U. F. Isaenka. In addition to a relatively large number of finds of the Early and Late Neolithic of the Eastern Palesian variant of the Dnipro-Donets culture, there is a complex of materials from the «corded period» (end of the first half / middle of the 3rd – beginning of the 2nd millennium BC), fragments of pottery of Trzciniec Cultural Circle, Late Bronze Age and Milagrad Culture of the Early Iron Age in Zagoryny-1.

Keywords: Neolithic; Bronze Age; Circle of Corded Ware Culture; Middle Dnieper Culture; Trzciniec Cultural Circle.

Уступ. Помнік Загорыны-1 быў адкрыты У. Ф. Ісаенкам у 1962 г. Ён вывучаў гэты помнік невялікім раскопам і паверхневымі зборамі, згадваў у археалагічных публікацыях 1960–1990-ых гг. як адзін з апорных усходне-палескіх комплексаў днепра-данецкай неалітычнай культуры і «палескай групы культуры шнуравой керамікі» [1, с. 43, 45; 2, с. 49; 3, с. 86; 4, с. 258]. Тэрыторыя помніка пабурана ў 1970-ыя гады лесапасадкамі, і на яго месцы цяпер расце лес.

Мной неаднаразова праводзілася абследаванне Загорын-1 у перыяд з 2003 да 2019 гг., вывучаліся старыя (1960–1970-ых гг.) і новыя калекцыі (2000-ых гг.), у першую чаргу матэрыялы позняга неаліту і бронзавага веку, аналізваліся публікацыі і справаздачы аб палявых даследаваннях У. Ф. Ісаенкі, што дазволіла выявіць некаторыя хібы ў ранейшых інтэрпрэтацыях і прапанаваць аўтарскую версію культурна-храналагічнага падзелу матэрыялаў помніка. Дагэтуль не рабіўся сістэмны тыпалагічны аналіз керамікі «шнуравага перыяду» Загорын-1 – аднаго з самых прадстаўнічых комплексаў на помніку. У гэтай сувязі мной прапануецца тыпалогія адпаведнай керамікі з вылучэннем асноўных культурных кампанентаў у яе складзе, разглядаюцца найбольш верагодныя крыніцы іх паходжання, абазначаецца кола тыпалагічна блізкіх помнікаў.

Гісторыя вывучэння. Шматкультурны помнік Загорыны-1, які знаходзіцца за паўднёвай ускраінай в. Загорыны (Прудоцкі сельскі савет, Мазырскі раён, Гомельская вобласць), адкрыў У. Ф. Ісаенка ў 1962 г. [5, с. 21–23;

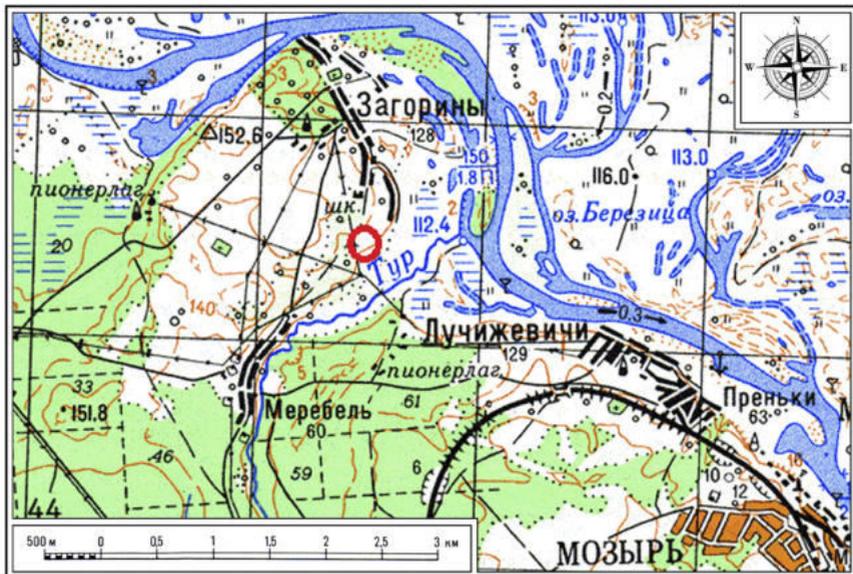
2, с. 49; 4, с. 258] (рис. 1, А, Б). Знаходки – кремень і фрагменти кераміки – ён збіраў на разбураных участках бязлеснай паверхні. Абследаванне Загорын-1 паверхневымі зборамі У. Ф. Ісаенка эпізадычна працягваў і пазней – у 1966, 1967, 1973, 1975, 1976, 1978 гг. [6, с. 25–26; 7, с. 2; 8, с. 6–7; 9, с. 21; 10, с. 52–53; 11, с. 14; 1, с. 43, 45; 2, с. 49; 3, с. 86; 4, с. 258]. Ва ўступе да справаздачы аб палявых даследаваннях 1967 г. У. Ф. Ісаенка паведамляў пра раскоп плошчаю 60 м², якім ён вывучаў «*поселішча палескай групы шнуравой керамікі*» каля Загорын [7, с. 2]¹. Пра найбольш верагоднае месца размяшчэння раскопа – паўночная ўскраіна помніка – можна толькі здагадвацца, параўноўваючы сістэму ўмоўных пазначэнняў на схематычным плане Загорын-1 у справаздачы У. Ф. Ісаенкі за 1967 г. [7, рис. 21] (рис. 2, А). Зрэшты, прыведзенымі вышэй згадкамі і абмяжоўваецца інфармацыя пра раскоп у Загорынах-1. Пры праглядзе ўсіх даступных калекцый з помніка не заўважаліся якія-небудзь сведчанні пра раскопачны матэрыял.

У справаздачы за 1978 г. У. Ф. Ісаенка піша пра разбурэнне тэрыторыі Загорын-1 і знішчэнне рэштак культурнага пласта лесапасадкамі па схілу рачной тэрасы і карэннага берага [11, с. 14]. У гэтай жа справаздачы паведамляецца пра абследаванне і паверхневыя зборы на групе помнікаў у нізоўях ракі Тур (Прудок) каля вёсак Загорыны, Лучажэвічы, Мерабеля, у тым ліку на Загорынах-1, якія здзяйсняў украінскі археолаг з Львова Р. І. Міхальчышын [11, с. 14–15, 24]. У ілюстрацыйным дадатку да справаздачы змешчана фотакопія схематычнай карты помнікаў у нізоўях ракі Тур (Прудок) з подпісамі па-украінску [11, рис. 49] (рис. 2, Б). Аўтарам карты, мабыць, і быў Р. І. Міхальчышын. Побач з Загорынамі, Лучажэвічамі, Мерабеляй, у адпаведнасці са згаданай схематычнай картай, абазначаецца, у розных варыянтах нумарацы і падзелу, ад 12 да 16 пунктаў збора археалагічнага матэрыялу.

Ужо ў гэтым справаздачы аб палявых даследаваннях 1966 г. У. Ф. Ісаенка піша пра Загорыны-1 не толькі як пра паселішча, але і пра знойдзеныя тут сляды могільніка «ранняй бронзы», г. зн. «шнуравага перыяду» [6, с. 25–26]. Пазней паведамленне пра грунтовы могільнік культуры шнуравой керамікі, альбо ў інтэрпрэтацыі У. Ф. Ісаенкі «культуры шнуравой керамікі Палесся», «палескай групы культуры шнуравой керамікі», у Загорынах-1 неаднаразова згадалася ў яго публікацыях [2, с. 49; 3, с. 86; 4, с. 258].

Праблема адкрыцця слядоў грунтовага могільніка культуры шнуравой керамікі ў Загорынах-1 застаецца адкрытай. У справаздачнай дакументацыі і ў публікацыях У. Ф. Ісаенкі, акрамя кароткай тэкставай згадкі *a priori*, няма неабходнай у такім разе сістэмы абгрунтаваных доказаў і сведчанняў існавання пахаванняў, не кажучы ўжо пра археаметрыю пахавальных аб'ектаў.

¹ Паведамленне адным сказам: «*Возле д. Загорыны в Мозырском районе проводились небольшие раскопки на поселении полесской группы шнуровой керамики (вскрыта площадь в 60 кв. м).*» [7, с. 2].

А

Рыс. 1. А – лакалізацыя Загорын-1 на тапаграфічнай карце;
 Б – абазначэнне месца збора артэфектаў на помніку Загорыны-1 у 2000-ых гадах
 (з выкарыстаннем карты онлайн сэрвіса Google Maps)

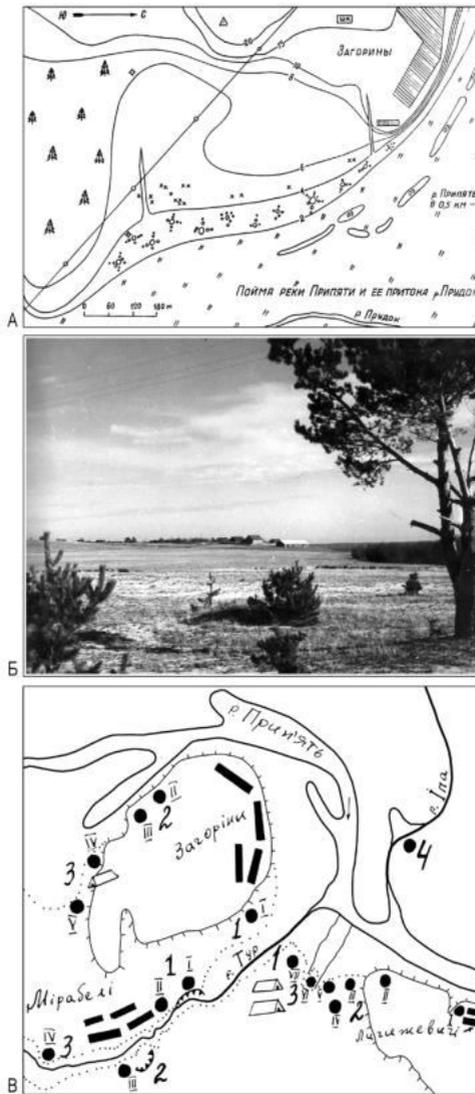

Рис. 2. А – схематичны план Загорын-1, складзены У. Ф. Ісаенкам, з абазначэннем зоны распаўсюджвання знаходак (касыя крыжыкі) і раскопа 1967 г. (невялікі прамакутнік з вертыкальнай штрыхоўкай) (?) [7, рис. 21];

Б – фотаздымак Загорын-1 (1967 г.) [7, рис. 21];

В – схематичны план (1978 г.) размяшчэння Загорын-1 (абазначана арабскай і лацінскай лічбай лічбай «адзін») і іншых выяўленых і даследаваных Р. І. Міхальчышыным (?) помнікаў у нізоўях р. Тур [7, рис. 21]

Спарадычна ў яго тэкстах сустракаліся звесткі, якія, мабыць, ён лічыў аргументамі на карысць меркавання пра могільнік: згадкі пра развалы гаршкоў культуры шнуравой керамікі, пра каменную свідраваную сякеру (сякеры?), якую знаходзілі каля Загорын і якая захоўвалася ў школе. Аднак, ні ў калекцыйным матэрыяле Загорын-1, ні на апублікаваных У. Ф. Ісаенкам ілюстрацыях няма керамічных форм, якія маглі б пацвердзіць звесткі пра развалы гаршкоў культуры шнуравой керамікі. Няма малюнкаў ці фотаздымак свідраванай сякеры. Неабходна таксама дадаць, што ў згадках пра могільнік У. Ф. Ісаенка нічога не пісаў пра касцёвыя чалавечыя парэшткі альбо, напрыклад, пра сляды пахавальных ям. У сувязі з гэтым узнікаюць невырашальныя задачы па ідэнтыфікацыі грунтовага могільніка на месцы Загорын-1. Праблема ўсугубляецца тым, што на сёняшні дзень помнік разбураны ветравай эрозіяй, лесапасадакмі і практычна амаль не прыгодны для паўнаwartасных раскопачных даследаванняў і пошукаў пахаванняў.

У справаздачнай дакументацыі У. Ф. Ісаенкі ёсць схематычны план і фотаздымак помніка [7, рис. 21] (рыс. 2, А, Б). Напэўна, здымак зроблены здалёк – з паўднёвага ўсходу, ад Лучажэвічаў, з правабярэжжа Тура (Прудка) (?). Па стану на 1960-ыя, пачатак 1970-ых гг., калі на помніку праводзіліся асноўныя паверхневыя зборы, паверхня Загорын-1 была адкрытая і амаль бязлесная. Паводле інтэрпрэтацыі У. Ф. Ісаенкі, Загорыны-1 – шматкультурны помнік. Сабраны матэрыял дазволіў яму вылучыць наступныя культурна-храналагічныя комплексы: мезалітычны, ранняя і позняя неаліту (днепра-данецкай неалітычнай культуры), «культуры шнуравой керамікі Палесся», тшцінецкай, мілаградскай і зарубінецкай (постзарубінецкай) культур.

У. Ф. Ісаенка, нягледзячы на разбураны стан культурнага пласта, назіраючы за стратыграфіяй некаторых ацалелых участкаў помніка, дзе захоўваліся глебавыя адклады, паспрабаваў вылучыць на помніку ранні (30 см) і позні (20 см) стратыграфічныя гарызонты. Паводле яго інтэрпрэтацыі, позні гарызонт – гумусаваны глебавы пласт – змяшчаў культурныя рэшткі позняя неаліту, бронзавага веку і эпохі жалеза, а ранні – падглебавы пласт – матэрыялы, характэрныя для мезаліту і ранняга неаліту. Паміж згаданымі гарызонтамі дзе-нідзе прасочваліся «дэлювіяльныя адклады» [10, с. 52–53; 2, с. 49; 4, с. 258]. Шкада, аднак, што ў ягоных працах адсутнічала зафіксаваная графічна ці фотаспосабама стратыграфічная калонка, гарызантальная планіграфія, якія маглі б адлюстраваць і пацвердзіць менавіта такія падзел культурнага пласта ў Загорынах-1.

Па выніках абследавання помніка ў 1973 г. ёсць згадка пра вуглістыя сляды і паглыбленні ў культурным пласце, якія, як мяркаваў У. Ф. Ісаенка, маглі быць рэшткамі жылых аб'ектаў (?) [8, с. 6–7], што яшчэ больш ускладняе разуменне стратыграфіі і функцыянальнага выкарыстання тэрыторыі Загорын-1 у старажытнасці.

Помнік абследаваўся мной у 2003¹, 2007², 2013, 2015³, 2016, 2019 гг. Збор пад’ёмнага матэрыялу праводзіўся на даступных участках паверхні ўздоўж краю рачной тэрасы, у тым ліку на свежаразбураным паўднёвым адгалінаванні тэрыторыі помніка (рыс. 1, *Б*). У сабранай мной калекцыі пераважалі фрагменты неалітычнай керамікі (269 фр.), радзей сустракаліся дробныя рэшткі посуду кола культуры шнуравой керамікі (209 фр.), апрацаваны крэмень (86 экз.) і артэфакты іншых перыядаў.

У публікацыях і ў справаздачнай дакументацыі У. Ф. Ісаенкі інфармацыя пра колькасць сабраных у Загорынах-1 знаходак і пра іх асноўныя катэгорыі, у тым ліку па прыналежнасці да тых ці іншых культурна-храналагічных тыпаў, урыўкавая і няпоўная. Найбольш верагодна, калі аналізаваць тэксты справаздач, матэрыялы калекцый, якія захоўваюцца ў фондах Інстытута гісторыі НАН Беларусі і ў музеях, колькасць знаходак была крыху больш за адну тысячу адзінак. Пераважная частка сабранай ім калекцыі прыходзілася на матэрыялы неаліту, меншая – на іншыя катэгорыі знаходак «шнуравога перыяду», бронзавага веку, эпохі жалеза. Дадам, паводле тагачаснай практыкі палявых даследаванняў, у тым ліку аўтарства У. Ф. Ісаенкі, у калекцыю браліся не ўсе археалагічныя знаходкі, параўнальна вялікая колькасць керамічных фрагментаў і крэменю выбракоўвалася і пакідалася на помніку (параўн.: [12, с. 92]), што, прынамсі, прасочваецца ў матэрыялах збораў У. Ф. Ісаенкі на Загорынах-1.

Лакалізацыя помніка. Помнік знаходзіцца на левабярэжжы вусця ракі Тур (Прудок) – правага прытока Прыпяці. Матэрыялы пачынаюць сустракацца праз некалькі дзесяткаў метраў на поўдзень ад паўднёвай ускраіны вёскі Загорыны (Прудокскі сельскі савет, Мазырскі раён, Гомельская вобласць) і лакалізуюцца, паводле майго абследавання, уздоўж края рачной тэрасы на працягу амаль 330 м (рыс. 1). З разведак У. Ф. Ісаенкі 1960–1970-ых гг. вынікае, што тэрыторыя фіксацыі рэштак культурнага пласта, аб’ектаў і артэфактаў на Загорынах-1 дасягала 300–500х120 м (зборы на плошчы ад 36000 да 60000 м²) і знаходзілася на ўзроўні каля 4 і болей метраў над ўзроўнем поймы рэк Тур і Прыпяць (рыс. 2, *А*). На поўдзень і паўднёвы ўсход ад Загорын-1 лакалізаваліся іншыя месцазнаходжанні з аналагічнымі матэрыяламі і з прывязкамі да вёсак Мерабеля, Лучажэвічы (рыс. 2, *Б*), што сведчыць пра асваенне і выкарыстанне старажытнымі людзьмі практычна ўсіх, параўнальна высокіх, прылеглых ускраін тэрасы ўздоўж рэк Тур і Прыпяць.

Схематычны план з абазначэннем зоны распаўсюджвання знаходак, які захаваўся ў справаздачы У. Ф. Ісаенкі за 1967 г., з’яўляецца адзіным планіграфічным дакументам Загорын-1 [7, рис. 21] (рыс. 2, *А*). Ён дапаўняецца фо-

¹ сумесна з А. М. Сінілам, А. І. Чарняўскім.

² сумесна з В. С. Вяргей.

³ сумесна з У. В. Грыбам.

таздымкам 1967 г. [7, рис. 21] (рыс. 2, Б). Маё абследаванне суправаджалася абазначэннем на картах месцаў збора артэфектаў у 2000-ых гг. (рыс. 1, Б). Дадам, што амаль на ўсёй сучаснай тэрыторыі помніка расце лес.

Вынікі тыпалагічнага падзелу керамікі і крамянёвых вырабаў.

У даступных аўтару археалагічных калекцыях з Загорын-1 на сённяшні дзень налічваецца болей за паўтары тысячы артэфектаў. Калекцыі складаюцца з фрагментаў керамікі і крамянёвых вырабаў, якія захоўваюцца ў археалагічных фондах Інстытута гісторыі НАН Беларусі (зборы У. Ф. Ісаенкі, М. М. Крывальцэвіча), у Нацыянальным гістарычным музеі (зборы У. Ф. Ісаенкі) і ў Мазырскім аб'яднаным краязнаўчым музеі (зборы У. Ф. Ісаенкі). Матэрыялы адносяцца да каменнага, бронзавага і жалезнага вякоў.

Большая частка фрагментаў керамікі і вырабаў з крэменю адпавядае азнакам *неаліту*. Сабраны ў 1960–1970-ых гг. неалітычны матэрыял У. Ф. Ісаенка дзеляў на два асноўныя культурна-храналагічныя таксоны: ранненеалітычны і познанеалітычны. Для ранняга неаліту (V–IV тыс. да н. э.) ён вылучаў у Загорынах-1 грабенчата-накольчатую кераміку ранніх этапаў днепра-данецкай культуры, якая, паводле яго заключэння, узнікла на ўсходзе Палесся пад уздзеяннем буга-днястроўскай культуры [2, с. 49–57, 113–115]. У Загорынах-1 прадстаўлены таксама перыяд позняга неаліту (III–пачатак II тыс. да н. э.), калі, на яго думку, завяршаецца трэці і развіваецца чацвёрты этапы днепра-данецкай культуры [2, с. 85–107, 115]. Неабходна дадаць, што крытэрыям таксонаў ранненеалітычнага і познанеалітычнага перыядаў, якія вылучаў у Загорынах-1 У. Ф. Ісаенка, адпавядае частка сабраных мною керамічных і крамянёвых вырабаў.

Калі прапанаваная У. Ф. Ісаенкам версія таксанамоміі комплексу днепра-данецкай культуры застаецца прыярытэтай, то ў дачыненні да матэрыялаў «шнуравага перыяду» і наступных перыядаў эпохі бронзы ўзнікае неабходнасць паглыбленага аналізу і рэінтэрпрэтацыі.

Даступнымі для вывучэння былі крыху болей за 400 фрагментаў керамікі «шнуравага перыяду» (канец першай паловы/сярэдзіна III – пачатак II тыс. да н. э.) (рыс. 3–6; 7, 1–13; 8, 9). Згаданы комплекс знаходак вылучаўся на падставе спецыфікі тэхналогіі, марфалогіі і арнаментальнага аздаблення. Азнакі і методыка ідэнтыфікацыі такога тыпу комплексаў распрацоўваліся мною на матэрыяле шэрагу іншых помнікаў Прыпяцкага Палесся (Азярное-1, Старыя Юрковічы-1, Бухліцкі Хутар-1 і інш.) (гл., напрыклад: [13, с. 7–25; 14, с. 116–123; 15, с. 219–242]).

Прапануецца наступная тыпалогія керамікі «шнуравага перыяду» з Загорын-1.

Паводле візуальнага вывучэння, вылучаюцца тры тэхналагічныя групы шнуравай керамікі. Група 1 характэрнызаецца прысутнасцю ў фармовачай масе буйных і дробных крупінак шамоту, у некаторых выпадках у тым ліку

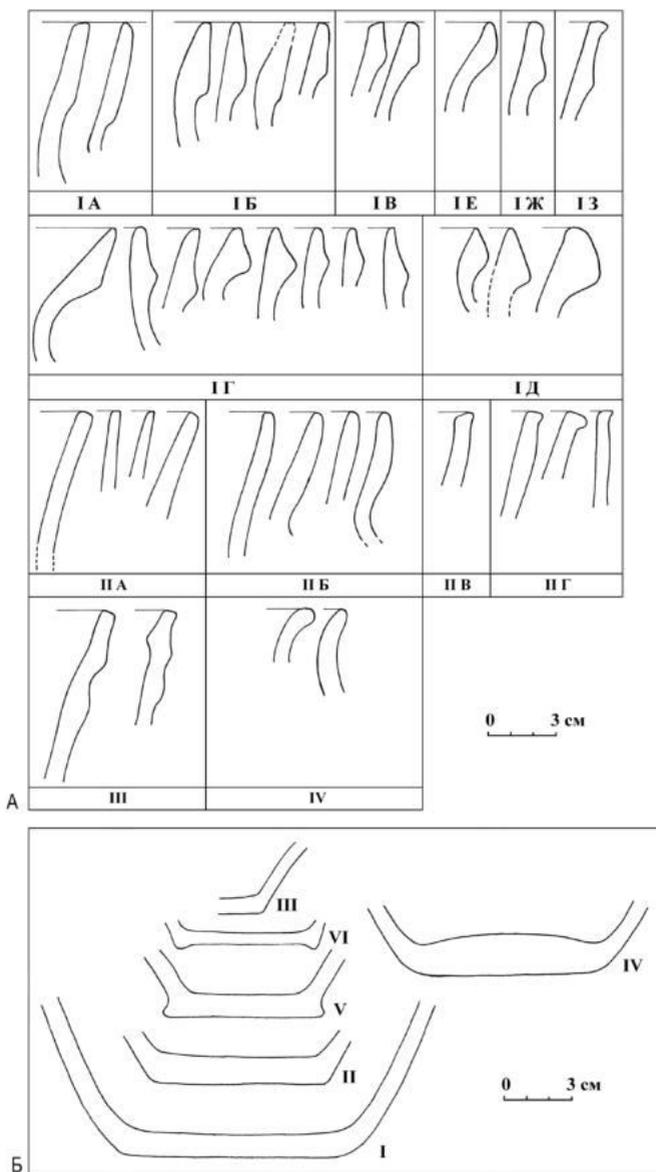

Рис. 3. Загорыны-1. Кераміка:

А – групы марфалогіі венцаў-шыек керамікі «шнуравага перыяду»; Б – групы марфалогіі донных-прыдонных частак «шнуравага перыяду».

Малонкі аўтара

і пяску. На асобных фрагментах назіраюцца шамоцістыя інгрэдыенты ў выглядзе невялікіх частчак старога посуду. У керамікі першай групы паверхня параўнальна гладкая. Кераміка тэхналагічнай групы 1 – самая масавая на помніку. Радзей сустракаліся абломкі шнуравага посуду, якія вылучаюцца ў тэхналагічную групу 2. У гэтай кераміцы таксама прасочваюцца дададзеныя да гліны штучныя дамешкі шамоту, але паверхня рэльефна прыціралася знутры і звонку, альбо толькі знутры пасудзін. Адзінкавыя фрагменты аднесены да тэхналагічнай групы 3. У гліне такой керамікі прысутнічала жарства, а паверхня была гладкая альбо са слядамі прыцірвання.

Неабходна дадаць, што таўшчыня сценак у посудзе трох груп вагалася ў межах ад 0,5–0,6 да 0,7–0,9 см.

Марфалогію шнуравага посуду з Загорын-1 можна аналізаваць толькі па формах венцаў–шыек, донных–прыдонных частак і радзей тулаваў. На падставе параўнання профіляў вылучаюцца венцы–шыійкі груп I–IV з падзелам на адпаведныя падгрупы (А–Д) (рыс. 3, А).

Група I. Венцы–шыійкі з «каўнерыкамі». Сярод іх па форме, па вышыні «каўнерыкаў», вылучаецца восем падгруп (А–Д). Кераміка з венцамі–шыійкамі групы I самая распасюджаная ў комплексе «шнуравага перыяду» (рыс. 3, А, IА–ІД).

Група II. Прамыя, адхіленыя вонкі венцы–шыійкі. Дзеляцца па формах профіляў на чатыры падгрупы (А–Г) (рыс. 3, А, IIА–ІІГ). Сустракаюцца радзей ў параўнанні з венцамі–шыійкамі групы I.

Група III. Прамыя, адхіленыя вонкі венцы–шыійкі з валікамі (рыс. 3, А, III). У складзе калекцыі іх налічваецца некалькі экзэмпляраў.

Група IV. Кароткія выгнутыя вонкі венцы–шыійкі (рыс. 3, А, IV). Адзінкавыя знаходкі.

Сярод невялікай колькасці донных–прыдонных частак «шнуравых» пасудзін па форме профіля вылучаюцца наступныя іх групы (мал. 3: Б): I – плоска-акруглая; II – плоскія; III – плоскія завужаныя; IV – плоска-акруглая, патаўшчаныя; V – плоскія з бакавымі закраінамі; VI – плоскія з выступаючым краем па ніжняму доннаму перыметру.

Донныя часткі, як правіла, ляпіліся асобна і прымацоўваліся да ніжняй стужкі гаршка. Дыяметры донцаў, параметры якіх можна было памераць, дасягалі 6–10 см.

Стан захаванасці керамічнай калекцыі не дазваляе паўнаважна аднавіць макрамарфалогію шнуравага посуду Загорын-1. Форма большасці пасудзін набліжалася, відаць, да высакагорлых тыпаў гаршкоў (рыс. 5, 1–3; 6, 5–7), радзей сустракаліся рэшткі посуду з кароткімі выгнутымі вонкі венцамі са стромкім пераходам ад шыійкі да плечукоў і тулава (рыс. 3, А, IV; 7, 1). Абазначаецца яшчэ адзін профіль гаршка, у якога назіралася паступовае звужэнне шыійнай часткі ў накірунку да гарлавіны з паступовым пашы-

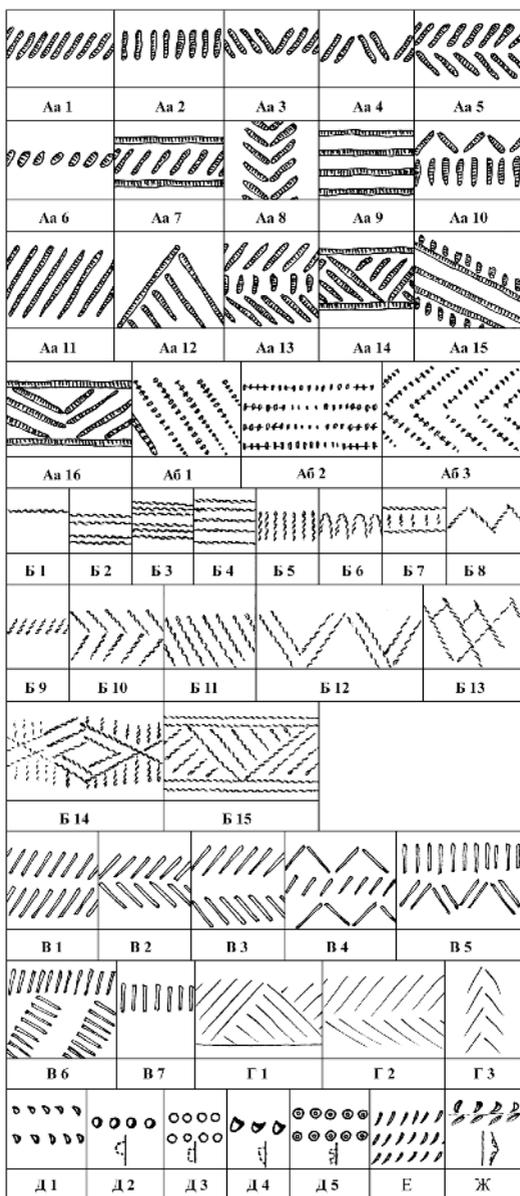
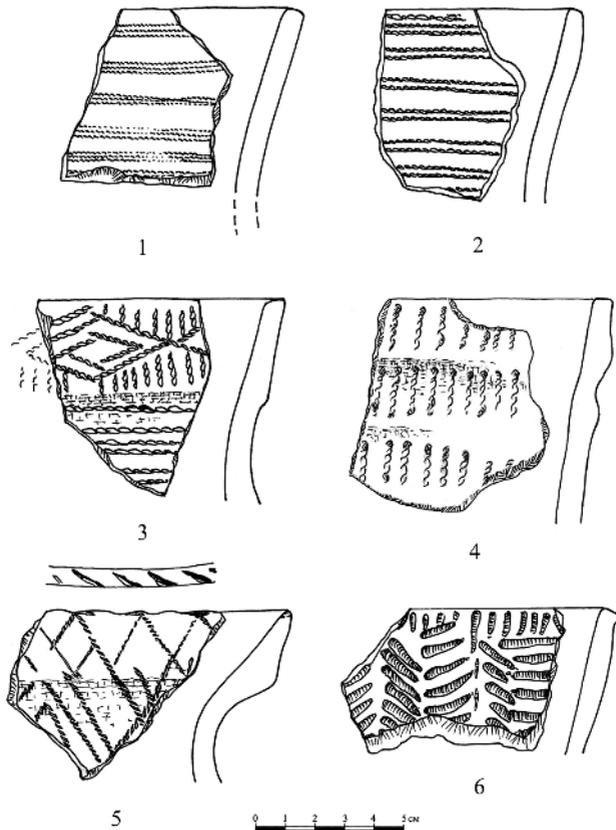

Рис. 4. Загорыны-1. Группы і падгрупы арнаментальных матываў на кераміцы «шнуравога перыяду».

Малонкі аўтара

рэннем на тулаве і выразным перагінам на пераходзе да прыдоннай часткі (рыс. 9, 4). Апошняя форма набліжаецца да профіляў мясцовых гаршкоў «ляснога неаліту».

Пры тыпалогіі арнаментаты керамікі «шнуравога перыяду» з Загорына-1 вылучаліся групы аздаблення на падставе сістэматызацыі матываў і ў залежнасці ад элементаў, якімі яны выконваліся (рыс. 4). У прыватнасці, «вусеневымі» адбіткамі (Аа, Аб) наносіліся матывы груп Аа1-16 і Аб1-3 (рыс. 4; 5, 6; 6, 6; 7, 3, 4, 8-10, 12; 8, 3-5, 7, 10; 9, 5). Калі матывы Аа1-16 утвараліся адбіткамі шчыльна намотанай на аснову ніткай, то групы Аб1-3 – вынік прыкладання асновы з рэдка намотанай ніткай. Вылучаюцца шнуравыя арнаменты груп В1-15 (рыс. 4; 5, 1-5; 6, 6; 7, 3, 8, 9, 11; 8, 9, 10; 9, 4). Сярод арнаментаў абазначаюцца матывы груп В1-7, якія наносіліся адбіт-

Рыс. 5. Загорыны-1. Кераміка «шнуравога перыяду».

Малонкі аўтара

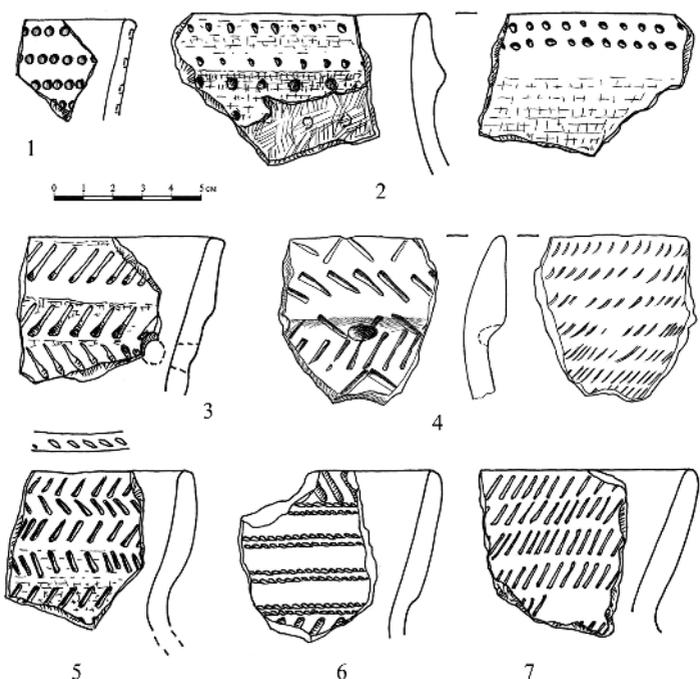

Рис. 6. Загорыны-1. Кераміка «шнуравога перыяду».

Малонкі аўтара

камі лінейных штампаў (рыс. 4; 6, 3–5; 7; 7, 1, 2, 13; 8, 1, 2, 8). Параўнальна невялікім быў набор матываў, якія ўтвараліся пракрэсленымі лініямі (групы Г1–3) (рыс. 4; 7, 5; 9, 1), наколамі, ямкамі (групы Д1–5) (рыс. 4; 6, 1, 2, 4; 7, 7, 13; 9, 3). Група Е – матывы з выкарыстаннем насечак (рыс. 4; 6, 4), група Ж – арнаменты палцава-пазногцевымі ўцісканнямі (рыс. 4; 8, 5, 6).

Колькасна пераважалі фрагменты керамікі, якія выконваліся «вусеневымі», шнуравымі арнаментамі, лінейнымі штампамі. Адзінкавымі былі керамічныя абломкі з іншымі арнаментамі. Аздабленне канцэнтравалася на верхняй палове пасудзін. Сустрэліся фрагменты донных і прыдонных частак з арнаментамі (рыс. 9, 5), што, напэўна, сведчыць пра пакрыццё пэўнай катэгорыі керамікі арнаментальнымі матывамі па ўсёй паверхні. Частая з’ява – нанясенне элементаў аздаблення па краях і па тарцу, а часам і пад унутраным краем венца.

Як ужо адзначалася, вялікая колькасць *краванёвых артэфактаў*, сабраных на помніку, суадносіцца з неалітычным комплексам днепра-данецкай культуры [2, с. 49–57, 85–107]. Адзінкавыя краванёвыя вырабы, калі

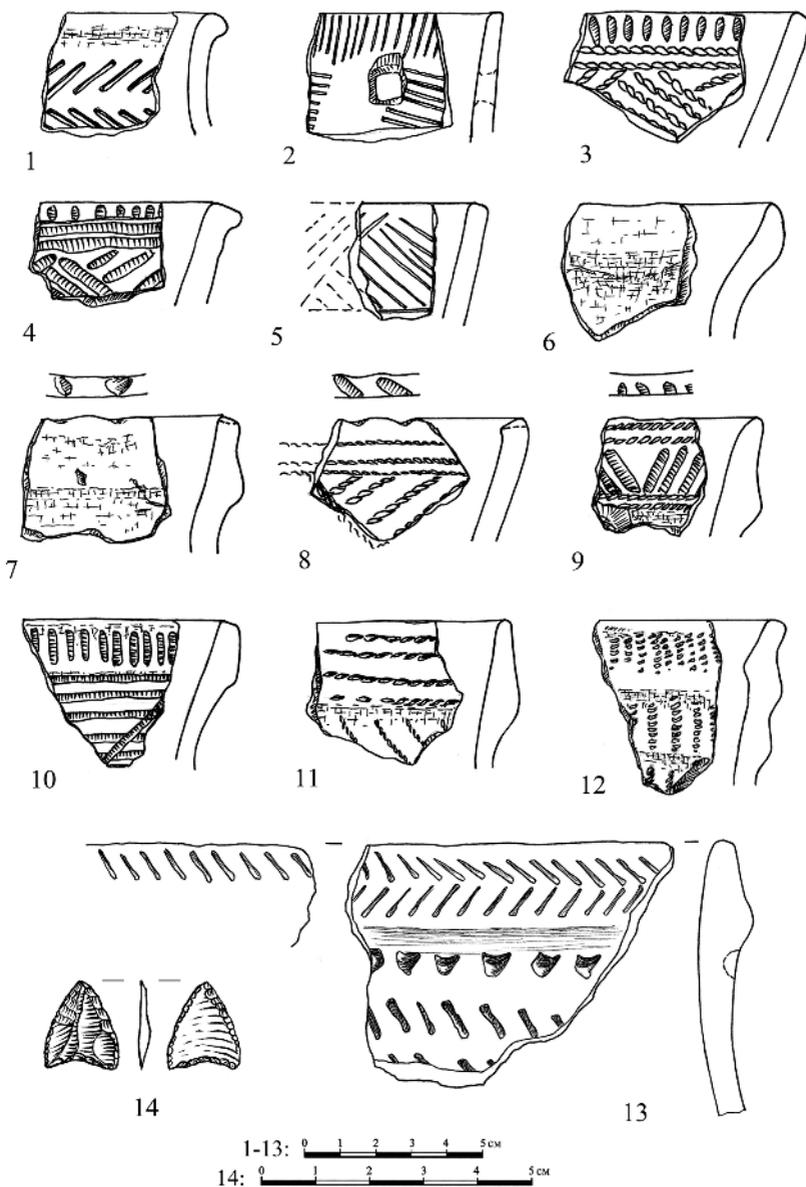
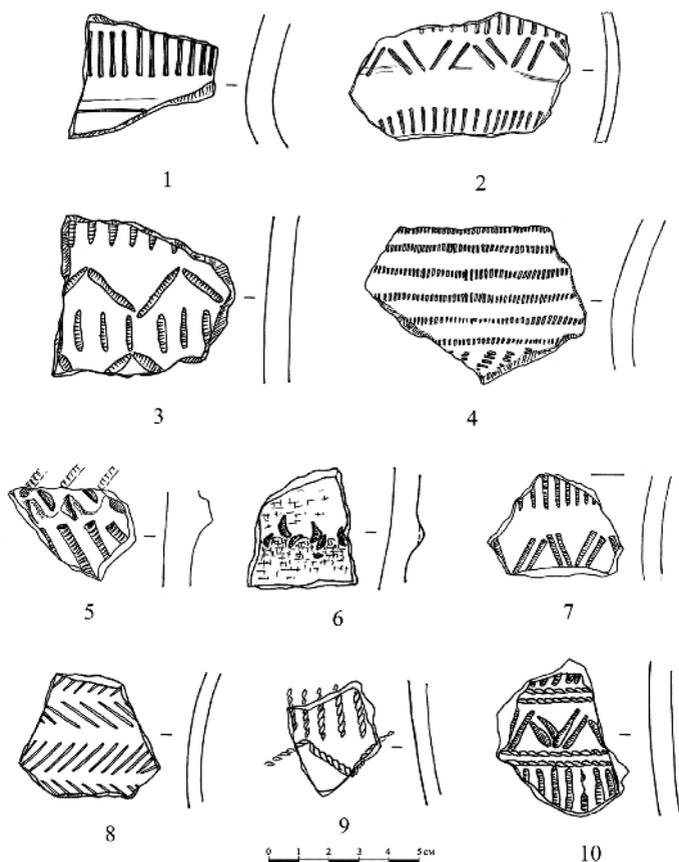

Рис. 7. Загор'ны-1:

1-13 – кераміка, 14 – крамянёвы наканечнік стралы «шнуравога перыяду».

Малюнкi аўтара

параўноўваць іх з закрытымі комплексамі, у першую чаргу пахавальнымі, тэарэтычна атаясамляюцца з «шнуравым перыядам». Да гэтай катэгорыі адносяцца наканечнікі стрэл трохвугольнай формы з двухбаковай апрацоўкай з выемкай і без выемкі на аснове. У складзе апрацавай калекцыі адзначалася пяць такіх вырабаў – чатыры з прамой асновай і адзін з выемкай на аснове (рыс. 7, 14). Зрэшты, першы тып наканечнікаў можна сустрэць сярод інвентару не толькі «шнуравых» комплексаў, але і позніх этапаў днепра-данецкай культуры, на помніках культуры шарападобных амфар і некаторых іншых сінхронных культур. Другі тып таксама ўжываўся не толькі носьбітамі кола культуры шнуравой керамікі, але і некаторых іншых адначасовых культур позняга неаліту і перыяду пераходу да бронзавага веку.

Рыс. 8. Загорыны-1. Кераміка «шнуравага перыяду».

Малонкі аўтара

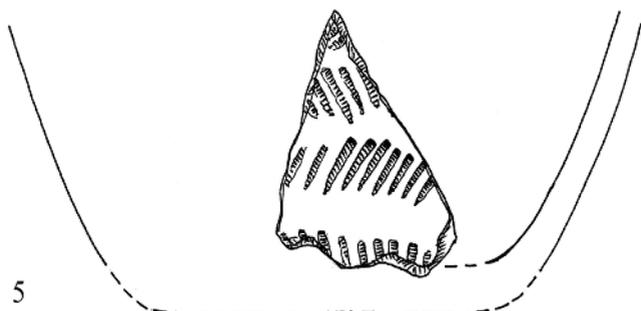
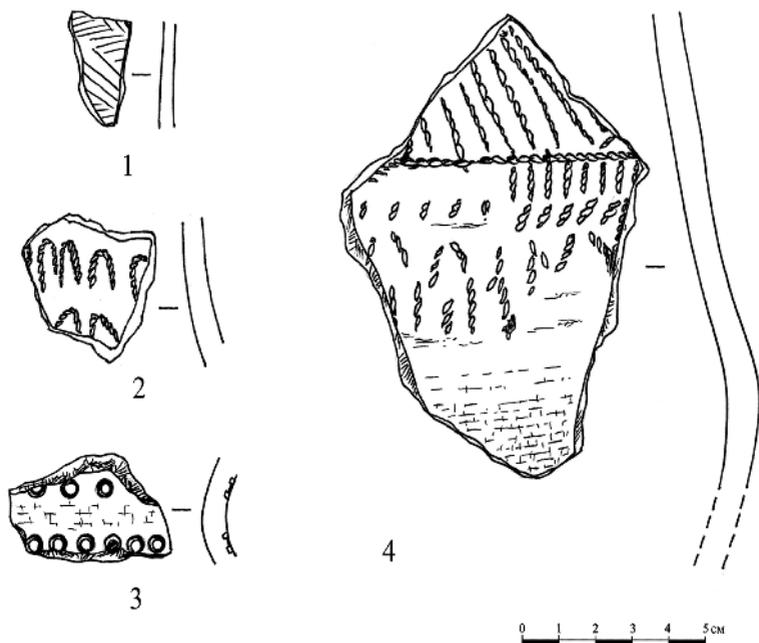

Рис. 9. Загорыны-1. Кераміка «шнуравога перыяду».

Малонкі аўтара

Акрамя матэрыялаў «шнуравога перыяду» у Загорынах-1 вылучаецца кераміка *тицінецкага культурнага кола* (3 фр.): два венцы–шыйкі (рыс. 10, 1, 2) і прыдонная частка гаршка (рыс. 10, 3). На фрагментах захаваліся сляды зубчастага арнаменту (рыс. 10, 2), насечак (рыс. 10, 1) па краях венцаў і ямак на шыйках (рыс. 10, 1, 2), пракрэсленых ліній на прыдоннай частцы (рыс. 10, 3). Кераміка гладкасценная, з дамешкамі жарствы.

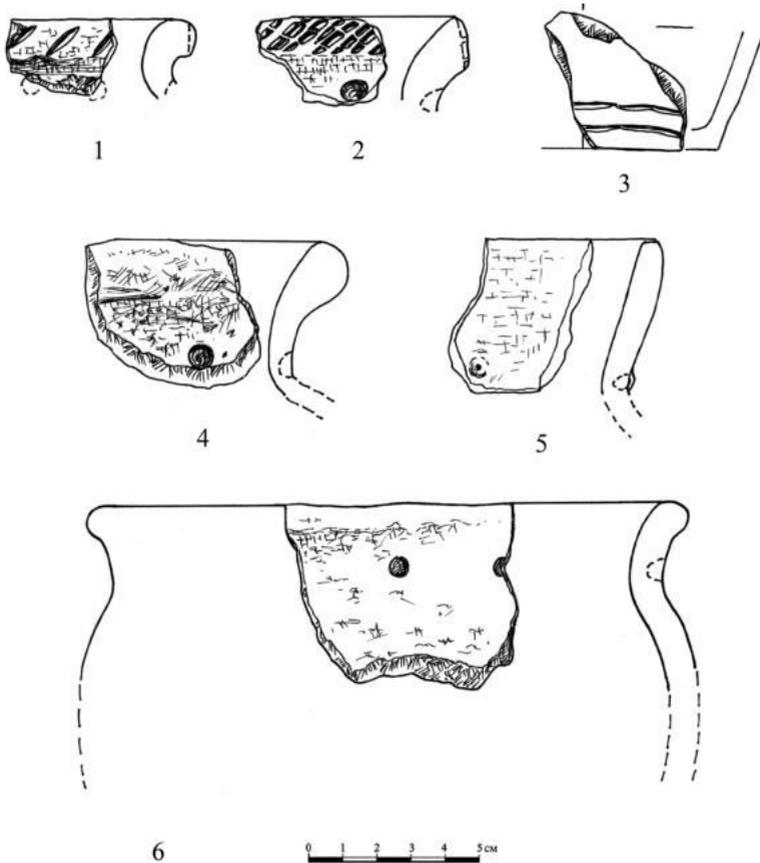

Рис. 10. Загорыны-1:

1–3 – кераміка тшцінецкага культурнага кола; 4, 6 – позняга перыяду бронзавага веку; 5 – мілаградскай культуры.

Малонкі аўтара

Адзначаюцца два фрагменты посуду з азнакамі, характэрнымі для мясцовага *позняга перыяду бронзавага веку* (рыс. 10, 4, 6). Венцы закруленыя і патошчаныя, шыйкі параўнальна кароткія і выгнутыя. На шыйках нанесены круглыя ямкі. У гліну дадаваліся адтлушчальнікі – сярэдніх і буйных памераў жарства бялёсага і шэрага колераў. Паверхня не зусім гладкая, з часта выступаючымі на ёй краямі часцінак жарствы.

Адзін з венцаў атаясамляецца з керамікай *мілаградскай культуры* (рыс. 10, 5). У кераміцы гладкая паверхня. Гліна замешвалася з дробнай жарствой.

Такім чынам, у выніку аналізу і тыпалагічнай сістэматызацыі артэфактнага матэрыялу ў складзе калекцыі з Загорын-1 вылучаюцца комплексы і асобныя знаходкі: неалітычнай днепра-данецкай культуры (усходнепалескі варыянт); «шнуравага перыяду», тшцінецкага культурнага кола, позняга перыяду бронзавага веку і мілаградскай культуры.

Аспекты культурна-храналагічнай інтэрпрэтацыі. Патрабуюць прагляду прапановы У. Ф. Ісаенкі па культурна-храналагічнай ідэнтыфікацыі матэрыялаў «шнуравага перыяду» з Загорын-1. Нагадаю, што мной неаднаразова разглядалася і аналізавалася праблема найбольш верагодных шляхоў генезісу і развіцця «шнуравой прасторы» на тэрыторыі Беларусі ў цэлым і таксаноміі асобных комплексаў «шнуравага перыяду» Палесся ў прыватнасці (гл., напрыклад: [13, с. 7–25; 14, с. 116–123; 15, с. 219–242; 16, с. 70–79; 17, с. 33–98; 18, с. 207–217; 19, с. 213–219; 20, с. 719–736; 12, с. 96–97, 100]).

У канцы першай паловы III – пачатку II тыс. да н. э. супольнасці тэрыторыі Беларусі былі складовай часткай культурна-камунікацыйнай прасторы, якая фармавалася і развівалася з уздзелам шматлікіх экзагенных і эндагенных культурных традыцый. Сярод першых вялікае значэнне належала цэтральна-еўрапейскім культурам, галоўным чынам, Цыркумбалтыйскага культурнага кола: культуры шнуравой керамікі, культуры шарападобных амфар і інш. На позніх этапах акрэсленага перыяду пранікалі эпішнуравыя традыцыі прыкарпацкага культурнага кола, тыпы позняй шнуравой керамікі і культуры звонападобных кубкаў, што фіксуецца на матэрыялах палескіх помнікаў канца III – пачатку II тыс. да н. э. Да экзагенных неабходна залічваць традыцыі ямна-катакомбных культур, культурнага кола Бабіна і, напэўна, мар’янаўскага тыпу, якія найбольш выразна праяўляліся на паўднёвым усходзе Беларусі, і, у першую чаргу, у сярэдняпроўскай культуры. Падмурак эндагеннай культурнай асновы складалі комплексы і шматлікія перажытковыя элементы позніх груп мясцовага «ляснога неаліту».

Вялікае значэнне ў культурагенэзе ўсходнееўрапейскай прасторы ад Сярэдняга–Верхняга Падняпроўя да ўсходнебалтыйскіх земляў належала сярэдняпроўскай культуры. Нагадаю, што сярэдняпроўская культура, канцэнтрацыя пахаванняў і паселішчаў якой выяўляецца на Верхнім і Сярэднім Падняпроўі, узнікала ў працэсе ўзаемадзеяння культурных традыцый, з аднаго боку, лесастэпаў-стэпаў (ямна-катакомбных культур, культурнага кола Бабіна), з другога боку, мясцовых культур «ляснога неаліту», культур цэнтральнаеўрапейскага паходжання (культуры шнуравой керамікі, культуры шарападобных амфар, эпішнуравых культур і інш.) (гл., напрыклад, аналіз праблемы [17, с. 33–98; 19, с. 213–219; 20, с. 719–736]).

Матэрыялы «шнуравага перыяду» з Загорын-1, а гэты галоўным чынам кераміку, неабходна ў гэтай сувязі разглядаць у сістэме інтэррэгіяльнага і інтэркультурнага ўзаемадзеяння, як тое здзяйснялася мной для другіх анала-

гічных усходніх помнікаў Прыпяцкага Палесся (Старыя Юрковічы-1, Азяр-ное-1, Бухліцкі Хутар-1 і інш.). Загорыны-1 – шматкампаментны комплекс, у якім вялікае значэнне, як і на пералічаных вышэй помніках Прыпяцкага Палесся, належала традыцыям сярэднявечнай культуры.

Паралелі з керамікай пасяленцкіх комплексаў сярэднявечнай культуры прасочваюцца ў марфалагічнай і арнаментальнай стылістыцы: ужыванне керамікі з «каўнерыкамі» (марфалогія групы I) і посуду з высокімі прамымі і адхіленымі вонкі шыйкамі (марфалогія групы II), у тым ліку вельмі часта ў спалучэнні з «вусеневым», шнуравым аздабленнем (групы А і Б); вялікая роля «вусеневых» арнаментальных элементаў і матываў (у тым ліку матываў груп АБ1–3). У Загорынах-1 ёсць шнуравыя матывы (напрыклад, групы Б5, Б6, Б8, Б9, Б12, Б13, Б15) (рыс. 4) ідэнтычныя Мохаву-4 (параўн. [20, мал. 4]) (рыс. 8, 9; 9, 2). Характэрныя для керамікі сярэднявечнай культуры т. зв. «паркетныя» арнаменты, выкананыя шнуравымі, «вусеневымі» уцісканнямі, пракрэсленымі лініямі сустракаюцца і ў калекцыі Загорын-1 (матывы Аа14, Б15, Г1) (рыс. 4; 7, 3–5, 8). Спалучэнне «шамоцістай» тэхналогіі, тэхнікі прыцірання паверхні, «вусеневага», шнуравага аздаблення, «каўнерыкавага» стылю ў марфалогіі, што часта сустракаецца ў адпаведнай кераміцы і паселішчаў сярэднявечнай культуры і Загорын-1, дазваляе шукаць сувязь з эпішнуравымі комплексамі, у першую чаргу з стжыжоўскай культурай.

У першыя стагоддзі II тыс. да н. э. на Гомельскае і Мазырскае Палессе пранікае культура шматвалікавай керамікі (культурнае кола Бабіна). Вылучаюцца керамічныя тыпы са спалучэннем стылю аздаблення і тэхналогіі сярэднявечнай культуры і культурнага кола Бабіна [21, р. 139–161]. Сярод керамікі ў Загорынах-1 ёсць адзінкавыя венцы–шыйкі групы III «шнуравага перыяду» (рыс. 3, А, III; 5, 4; 7, 12), якія, відаць, адлюстроўваюць кантакт з традыцыямі культурнага кола Бабіна.

У керамічным комплексе Загорын-1 прысутнічаюць характэрныя для культуры шнуравай керамікі кубкавыя формы посуду з высокімі прамымі гарлавінамі і акруглымі тулавамі, у якіх «шамоцістая» тэхналогія, прыціранне паверхні спалучаецца з шнуравымі арнаментамі, лінейнымі штампамі. У выніку кантактаў з носьбітамі культуры шнуравай керамікі ў Загорынах-1 мог з’явіцца рэльефны пальцава-пазногцевы хвалісты арнамент тыпу групы Ж (рыс. 4; 8, 5, 6).

На керамічным матэрыяле Загорын-1 прасочваюцца элементы, якія сведчаць пра сувязі з культурай шарападобных амфар. Прынамсі, да гэтай катэгорыі азнак адносяцца некаторыя матывы, якія выконваліся лінейнымі штампамі (групы В4–В6) (рыс. 4; 7, 2; 8, 2), а таксама, напэўна, круглымі ямкамі (адбіткі тарцом полай сцябліны ці т. зв. «птушыным пяром») групы Д5 (рыс. 4; 9, 3).

Захоўванне мясцовых эндагенных традыцый «ляснога неаліту» (днепра-данецкай культуры) назіраецца ў выкарыстанні накольчатых, ямкавых арнаментаў, насечак (магчымы груп Д1–Д4) (рыс. 4; 6, 1, 2, 4). Адзначаецца кераміка са спалучэннем лінейных штампаў, «каўнерыка» з ямкамі на шыіцы, насечкамі пад унутраным краем венца (рыс. 6, 4). Да профіляў неалітычнага посуду набліжаецца адзін з фрагментаў гаршка са шнуравым арнаментам (рыс. 9, 4).

Такім чынам, культурны змест керамічнага матэрыялу «шнуравага перыяду» у Загорынах-1 характэрызуецца шматкампанентнасцю з прысутнасцю традыцый сярэднявечна-рускай культуры, культуры шнуравой керамікі, культур эпішнуравага культурнага кола, культуры шарападобных амфар, «ляснога неаліту», культурнага кола Бабіна. Кампанентная структура Загорын-1 збліжаецца з іншымі комплексамі «шнуравага перыяду» усходніх рэгіёнаў Прыпяцкага Палесся – Старымі Юрковічамі-1, Азярным-1, Бухліцкім Хутарам-1. Бадай, адна са спецыфік Загорын-1 у параўнанні з пералічанымі помнікамі – кераміка, якая ўзнікла пад уздзеяннем традыцый культурнага кола Бабіна. З іншага боку, дэталёвы параўнальны аналіз «шнуравой» керамікі Загорын-1 і кожнага са згаданых усходнепалескіх комплексаў дазваляе адзначыць і адметныя, і сходныя стылістычныя рысы, што плануецца паказаць у іншых публікацыях аўтара.

Заклучэнне. Шматкультурны помнік Загорыны-1 у Мазырскім Палессі адкрыў у 1962 г. У. Ф. Ісаенка. Ён даследаваў Загорыны-1 раскопам у 1967 г. і эпизадычна ў 1960–1970-ыя гг. паверхневымі зборамі. Найбольш верагодна, у 1978 г. пад'ёмны матэрыял на помніку збіраў украінскі археолаг Р. І. Міхальчышын. Паверхневыя зборы ў Загорынах-1 здзяйсняліся мною ў 2000-ыя гг. Няма ўпэўненасці пра адкрыццё на помніку могільніка «палескай групы культуры шнуравой керамікі». Ва ўсялякім разе меркаванне У. Ф. Ісаенкі на гэты конт, калі аналізаваць яго публікацыі і справядзачную дакументацыю, падаецца мне не абгрунтаваным і апыронным.

Акрамя параўнальна вялікай колькасці знаходак – керамікі і крэманёвых вырабаў – ранняга (V–IV тыс. да н. э.) і позняга неаліту (III–пачатку II тыс. да н. э.) усходнепалескага варыянту днепра-данецкай культуры, у Загорынах-1 вылучаецца комплекс матэрыялаў «шнуравага перыяду» (канец першай паловы/сярэзіны III – пачатку II тыс. да н. э.), асобныя фрагменты керамікі тшцінецкага культурнага кола, позняга перыяду бронзавага веку і мілаградскай культуры ранняга жалезнага веку.

Вывучэнне параўнальна прадстаўнічай калекцыі керамікі «шнуравага перыяду» дазволіла аўтару прапанаваць версію культурна-храналагічнай інтэрпрэтацыі, заснаваную на кампанентным аналізе і ў сістэме інтэррэгіянальнага і інтэркультурнага ўзаемадзеяння. Культурны змест керамічнага матэрыялу «шнуравага перыяду» ў Загорынах-1 характэрызуецца шматкам-

панентнасцю з прысутнасцю традыцый сярэдняпроўскай культуры, культуры шнуравой керамікі, культур эпіншуравага культурнага кола, культуры шарападобных амфар, «ляснога неаліту», культурнага кола Бабіна. Кампанентная структура Загоры-1 збліжаецца з іншымі комплексамі «шнуравага перыяду» ўсходніх рэгіёнаў Прыпяцкага Палесся – Старымі Юрковічамі-1, Азярным-1, Бухліцкім Хутарам-1.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. *Исаенко В. Ф.* Археологическая карта Белоруссии. Минск: Полымя, 1968. 125 с. (Вып. 1. Памятники каменного века).
2. *Исаенко В. Ф.* Неолит Припятского Полесья. Минск: Наука и техника, 1976. 128 с.
3. *Исаенко В. Ф.* Археологическая карта Белоруссии. Минск: Полымя, 1976. 150 с. (Вып. 3. Памятники бронзового века).
4. *Исаенко У. Ф.* Загорыны // Археалогія і нумізматыка Беларусі: энцыклапедыя. Мінск, 1993. С. 258.
5. *Исаенко В. Ф.* Отчет о полевых исследованиях в 1962 г. // ЦНА НАН Беларусі. ФАНД. Воп. 1. Арх. № 158.
6. *Исаенко В. Ф.* Отчет о полевых исследованиях в 1966 г. // ЦНА НАН Беларусі. ФАНД. Воп. 1. Арх. № 296.
7. *Исаенко В. Ф.* Отчет о полевых исследованиях в Полесье в 1967 году // ЦНА НАН Беларусі. ФАНД. Воп. 1. Арх. № 319.
8. *Исаенко В. Ф.* Отчет о полевых исследованиях Полесской неолитической группы в 1973 году // ЦНА НАН Беларусі. ФАНД. Воп. 1. Арх. № 442.
9. *Исаенко В. Ф.* Отчет Полесского неолитического отряда о полевых работах 1975 года // ЦНА НАН Беларусі. ФАНД. Воп. 1. Арх. № 521.
10. *Исаенко В. Ф.* Отчет о полевых исследованиях 1976 г. в Полесье // ЦНА НАН Беларусі. ФАНД. Воп. 1. Арх. № 551.
11. *Исаенко В. Ф.* Отчет о полевых исследованиях 1978 г. // ЦНА НАН Беларусі. ФАНД. Воп. 1. Арх. № 612.
12. *Крывальцэвіч М. М.* Праблематыка археалогіі бронзавага веку Палесся ў працах Уладзіміра Фёдаравіча Ісаенкі // МАБ. 2019. Вып. 30. С. 92–103.
13. *Крывальцэвіч М. М.* Азярное-1 – паселішча эпохі бронзы на поўначы Палесся. Мінск: Ін-т гісторыі НАН Беларусі, 1999. 108 с.
14. *Крывальцэвіч М. М.* Кераміка эпохі бронзы з паселішча Бухліцкі Хутар-1 на Гарыні // ГАЗ. 1994. № 5. С. 113–130.
15. *Крывальцэвіч М. М.* Старыя Юрковічы-1 – культурна-храналагічныя аспекты «шнуравага» комплексу // МАБ. 2010. Вып. 18. С. 219–242.
16. *Крывальцэвіч М., Ісаенка У., Майсеня С.* Кераміка «шнуравага» і «тшцінецкага гарызонтаў» паселішча Камень 2 (Заходняе Палессе) // ГАЗ. 2003. № 18. С. 69–91.
17. *Крывальцэвіч М. М.* Могільнік сярэдзіны III–пачатку II тыс. да н. э. на Верхнім Дняпры – Провра-1. Мінск: Ін-т гісторыі НАН Беларусі, 2006. 202 с.

18. *Кривальцевіч М.* Новыя вынікі даследавання позняга неаліту – пачатку эпохі бронзы ў Заходнім Палессі // *Na rubieży kultur: badania nad okresem neolitu i wczesną epoką brązu: materiały międzynarodowej konferencji*, Supraśl, 18–19 listopada 2010 r. Białystok, 2011. S. 207–217.

19. *Кривальцевіч Н. Н.* К проблеме распространения традиций культуры шнуровой керамики в междуречье Припяти и Западной Двины) // *Культурные процессы в циркумбалтийском пространстве в раннем и среднем голоцене. Доклады международной научной конференции, посвященной 70-летию со дня рождения В. И. Тимофеева*. Санкт-Петербург, 2017. С. 213–219.

20. *Кривальцевіч М.* Мохаў-IV і перспектыва вылучэння асобнага тыпу паселішчаў сярэднядняпроўскай культуры на Верхнім Падняпроўі // *Vir Bimaris. Od kujawskiego matecznika do stepów nadczarnomorskich. Studia z dziejów międzymorza bałtycko-pontyjskiego* ofiarowane Profesorowi Aleksandrowi Koško. Archaeologia Bimaris. Poznań, 2019. S. 719–736.

21. *Kryvaltsevich M.* Babino-type ceramics in the Eastern Palessiye // *Baltic-Pontic Studies*. 2013. Vol. 18: The Ingul-Donets Early Bronze civilization as springboard for transmission of Pontic cultural patterns to the Baltic Drainage Basin: 3200–1750 BC. P. 139–161.